

Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. İbrahim S. Canbolat ile Türk-Alman İlişkileri Üzerine Yapılan Söyleşi*

Soru 1) Sayın Hocam son yıllarda Türk-Alman ilişkilerinde özellikle siyasetten kaynaklanan inişli-çıkışlı bir dönem yaşandı. Ancak ekonomik ilişkilerin siyasal ve diplomatik alanda yaşanan bu çalkantılardan ciddi anlamda etkilenmediği göze çarpmaktadır. Sizce bu durum iki ülke ilişkilerinde yaşanan sorunların konjonktürel olduğunu mu yoksa Berlin ve Ankara'nın izledikleri dış politik hedeflerin -Orta Doğu'da olduğu gibi- yol açtığı menfaat çatışması olduğunu mu göstermektedir? Bu konuya nasıl değerlendirmek gerekmektedir?

Canbolat: Devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde siyasi gelişmelerden etkilenme doğal olmakla beraber, dış politikanın da kendine özgü nesnellikle biçimlenmiş bir karakteri vardır. Orta ve uzun vadede bu nesnel dış politik karakter iki ülkenin ulusal çıkarlarının gerektirdiği yönde bir dış politika iradesinde kendini gösterir. Söz konusu irade *konjonktürel gerçeklik* ile uyumlu bir seyir ve görünümde somut bazı dış politika karar ve uygulamalarıyla tezahür eder. Sözü ettiğiniz dönemde Türk-Alman ilişkilerinde gözlemlenen gelişmeleri bu açıdan değerlendirdiğimizde, evet, iki olgunun varlığına tanık oluyoruz. Bir yandan zaman zaman siyasal ve diplomatik alanda soğuk rüzgârlar eserken, diğer yandan ekonomik ve yapısal düzlemde mevcut ilişkilerin devam etmesi her iki ülkenin birbiri için ne anlam ifade ettiğine dair sorgulamalara zemin hazırlar. Ayrıntıda bunların araştırılarak, hangi alanlarda ne gibi önemli ve işlevsel konularda iki ülke yetkililerinin ortak çalışma ve üretim işbirliğinde bulunacağı, bunların topluma yönelik etkin faydasının ne olacağı ya da olduğu incelenebilir.

Türkiye ve Almanya denildiğinde genel olarak şunu görüyoruz ki; bu iki devletin ekonomik ve siyasal alanda birbirini yadsımaları mümkün olmamakla beraber, bölge ve dünya siyasetine ilişkin konjonktürel çıkar algısı farklılığı ortaya çıkabilmektedir. Bu da her zaman ve konuda değil, konjonktürelidir. BM reformu gibi bazı dünya siyasetine ilişkin konularda Almanya'nın Türkiye ile aynı söylemi dile getirdiği bilinmektedir. Yeniden birleşen Almanya da BM Güvenlik Konseyi'nde beş ülke ayrıcalığına karşı çıkmakta, bu kurumun yeniden düzenlenmesini savunmaktadır. Libya sorunuyla ilgili Berlin toplantısında da Türkiye ve Rusya ile birlikte Libya'da çatışan taraflar arasında ateşkesin sağlanması konusunda iradesini belli etmiştir. Bu örnekler, Türkiye ile Almanya'nın uluslararası ilişkilerde işbirliği yapabileceğine işaret eder. Ne var ki, bir de bölgesel çıkar algılamaları ve buna yönelik aleni ya da zımnî siyaset tarzları vardır. Örneğin Türkiye'nin güney ve doğu sınırlarındaki terörle mücadelesinde Almanya'nın Türkiye'ye desteği şöyle dursun gayri resmî biçimde dolaylı da olsa terör örgütlerinin işine gelecek bir yaklaşım içinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu siyaset tarzının ardında ekonomik çıkarların yanı sıra küresel aktör olma arzusu da yatıyor olabilir. Bir başka konu, özellikle son yıllarda Suriye krizi nedeniyle Türkiye üzerinden Avrupa Birliği ülkelerine doğru sığınmacı akınının varlığı ve bununla başa çıkmaya yönelik siyaset ve müzakerelerdir. Almanya Avrupa Birliği'nin etkin gücü olarak potansiyel sığınmacıları AB sistemi dışında tutmaya çalışırken, aslında, sorunun niteliğinin ya da vahametinin ve kaynağının farkındadır, bundan dolayı da fiilen en az beş milyon Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye ile konuyu ele alırken çok hassas davranmaya çalışıyor. Bu konu, esasen, sorunun kaynağında çözümü

* Bu söyleşi Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi Editörü Prof. Dr. Fahri TÜRK tarafından 01.02.2020 tarihinde elektronik ortamda gerçekleştirilmiştir.

noktasında Türkiye ile Almanya'nın bir uzlaşma zemini oluşturmalarını mantıken zorunlu kılar. Bu yolla elde edilecek yerinde bir çözüm, Avrupa Birliği ülkelerine yönelik sığınmacı dalgasını durduracaktır. Diğer yandan, PKK, PYD/YPG terörüne karşı Türkiye'nin verdiği mücadelede de işbirliğini zorunlu kılacak bir durumdur bu. Gel gör ki, küresel siyasetin bu bölgeye yansımaları sözünü ettiğimiz mantıklı çözüm tasarımızın gerçekçi olamayacağını göstermektedir. Çünkü devreye giren başka faktörler var. Ama buna rağmen, Libya'da ateşkes için Türkiye ve Almanya Rusya ile beraber nasıl Berlin zirvesi gerçekleştirebildiyse Suriye ve mülteci sorunuyla ilgili olarak da bir biçimde uluslararası düzeyde ortak faaliyette uzlaşılabilir. Bu hem Türkiye hem de Almanya açısından en azından bir dış politika başarısı sayılır. Böylelikle, Türkiye komşusu Suriye'den kaynaklanan terör ve sığınmacı sorununu yalnızca Rusya ile (ki hep Türkiye ve terör örgütleri arasında ikili bir siyaset izlemektedir) müzakere etmekten kurtulmuş olur. Almanya da bu yeni dönemde kendini dünyaya tam egemen bir devlet gibi yansıtmaya fırsatı yakalayabilir. Acaba Almanya bu tarz açık bir siyaset izlemeye hazır mıdır, buna muktedir midir? Tabii ki bu da ayrı bir soru.

Soru 2) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk-Alman ilişkileri esas itibarıyla iki ana eksen üzere gelişmiştir. Bunlardan birincisi, 1960'lardan itibaren Türkiye'den Almanya'ya yaşanan Türk işçi göçü ikincisi ise Türkiye'nin o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğuyla başlayan ilişkileridir. Özellikle Almanya'da yaşayan Türk göçmenler bağlamında köprünün altından çok sular aktığı görülmektedir. Günümüzde gelinen nokta itibarıyla Türklerin Alman toplumunda birçok sorunu olsa da bazı alanlarda ilerleme kaydedildiği de yadsınamaz bir gerçektir. Örneğin 2019 yılının Kasım ayında Belit Onay adında Türk kökenli bir Alman Hannover Büyükşehir Belediye Başkanlığı koltuğuna oturmuştur. Diğer yandan son dönemlerde Almanya'da yaşayan Türklerin hem Türk hem de Alman hükümetleri tarafından siyasal amaçları için enstrümentalize edildikleri görülmektedir. Bu bağlamda size göre Almanya'da yaşayan Türk toplumu iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilemektedir?

Canbolat: Almanya'daki Türk toplumu bugün üç buçuk milyonun üzerinde bir nüfusa sahiptir. Bu AB üyesi Lüksemburg devletinin nüfusunun neredeyse altı katıdır, Türkiye ile beraber NATO üyesi olan İzlanda'nın nüfusunun ise hemen hemen on katıdır. Yani sadece nicelik itibarıyla bile önemsenmesi gereken bir durum söz konusu. Bu nüfus Almanya açısından değerlendirildiğinde ise hem nicelik, hem de nitelik itibarıyla önem arz eder. 1960'lı yılların başında işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla ülkeye davet edilen bu insanlar için Almanya beşer yıllık rotasyon planı yapmıştı. Kent merkezinin dışında inşa edilen, alaturka tuvaletleri ve Türk usulü banyoları bulunan baraka evler, Türk işçilerinin iş saatleri dışında istirahat edecekleri yerler olarak düşünülmüştü. Sağlıklı bekâr erkek işçiler beşer yıl çalıştıktan sonra Almanya'da sosyal dokuya etkide bulunmadan ülkelerine geri gönderileceklerdi. Neticede bunlar *Gastarbeiter* yani *misafir işçiler* idi. Plan buydu. Tabii ki buna hukuk izin vermedi, İLO (Uluslararası Çalışma Örgütü) hükümleri ve sendikalar devreye girdi. İşçilerin aileleriyle birlikte yaşama hakkı ve buna benzer hususlar gündeme getirilince yabancı işçiler de Almanya'da toplumun bir parçası olarak sosyal hayatta yer aldılar. Ne var ki bu durum zaman içerisinde entegrasyon gücüyle kendini gösteren bir dizi sorunları da beraberinde getirdi. Almanya bir ikilem içerisindeydi, bir yandan Alman nüfusu azalıyor ve her alanda üretim ve hizmetler için dinamik üretim gücüne ihtiyaç var, bu ise büyük ölçüde yabancılarla sağlanabiliyor. Ama diğer yandan bu çözüm yolu da toplumda, özellikle de belirgin bir kesimde bir gelecek endişesiyle şekillenen yabancı düşmanlığına zemin hazırlıyor. Bu sorunu aşmak amacıyla gündeme getirilen çeşitli model

denemeleri de başarılı olmadı. Örneğin 2000’li yılların başında Hıristiyan Demokratlar tarafından önerilen Leitkultur yani öncü kültür, yönetip yönlendiren kültür anlamına gelen bir kültürel entegrasyon modeli Almanya’da da Sosyal Demokratlar, Yeşiller ve Sosyalistler nezdinde kabul görmedi ve hatta büyük itirazlara yol açtı. Bir Alman gazeteci itirazını çarpıcı biçimde dile getirmişti, bir harf değişikliğiyle. Önerilen şeyin Leitkultur değil, aslında bir Leidkultur yani acı ve ızdırap kültürü olacağını vurgulamıştı. Biz bundan da anlıyoruz ki, Alman toplumu bu konularda tek sesli ve tümüyle yabancı aleyhtarı değil. Nitekim bu model de uygulanamadı.

Şimdi bu dile getirdiğim hususlar Almanya’daki Türk toplumunun nasıl bir dönüşümden geçtiği konusunda bir fikir edinmemize yarayabilir. Bugün artık *Gastarbeiter*’den *Mitbürger* konumuna geçen bir topluluk var. Ama bu söylem olarak böyle. Aradan geçen bunca zaman sonra hâlâ misafir olarak görmek yerine, aynı toplumda yaşayan *hemşehri* olarak değerlendirmek tabii ki daha doğru olurdu. Ancak, hukuken Alman vatandaşı olan Türklerin sayısı Türk toplumunun toplam nüfusuna oranla, görece azdır. Çifte vatandaşlık uygulaması da olmadığından, Türklerin çoğunluğu Türkiye’ye dönmeyi düşünmediği halde Alman vatandaşı da olmadan sürdürüyor varlığını. İkinci ve üçüncü kuşak Türkler bugün Almanya’da çok farklı sektörlerde kendi işyerlerini kurmuştur ya da muhtelif hizmet sektöründe çalışmaktadır. Sadece işçi değiller yani. Bu iyi bir gelişmedir. Soruda da dile getirdiğiniz gibi, siyasette önemli görevler üstlenen, üniversitelerde öğrenci ve akademisyen olarak bulunan, sanayide üretim yapan, gastronomi alanında hizmet sunan Türkler çoktur bugün Almanya’da. Bunların Türkiye ile bağları da hiç kopmamıştır. Ne var ki, gerek hukuki açıdan gerekse diğer bazı uygulamalar yönüyle bu insanların Almanya’daki varlığı kendilerindeki potansiyelin çok yönlü fayda anlamında hayata geçirilmesine engel olmaktadır. Bu durumun üniversiteler ve siyaset kurumu tarafından araştırılarak, sorun analizi üzerinden bazı çözüm önerilerine ve uygulamalarına gidilmesi mümkün. Böyle bir gelişme hem Almanya’daki Türk toplumunun oradaki pozisyonunu iyileştirecek, hem de Türkiye ile bağlantılarında etkin bir yarar ortaya çıkacaktır. Ayrıca, bundan Türk-Alman ilişkileri de olumlu yönde etkilenecektir.

Soru 3) Sayın Hocam son yıllarda Türk-Alman ilişkileri üzerine yapılan sempozyum ve toplantılarda bazı Türk akademisyenler Almanya’daki Türk göçmenlerle Türkiye’de şimdilerde sayıları 3,5 milyonu bulmuş olan Suriyeli göçmenleri karşılaştırarak nasıl ki Almanya’ya giden göçmenler geri dönmedilerse Suriyeli göçmenler de ülkelerine geri dönmeyecekler diyerek Türkiye’nin kendisini bu duruma alıştırmaması gerektiği yönünde görüş bildirmektedirler. Sizce Türklerin Almanya’ya gidiş gerekçeleri ve uzun süreç dikkate alındığında böyle bir karşılaştırma yapmak ne kadar gerçekçidir? Siz bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

Canbolat: Bir önceki soru bağlamında ifade etmeye çalıştığım gibi, sözünü ettiğimiz Türklerin yaklaşık altmış yıl önce Almanya’ya gidiş sebebi, iki devlet arasında akdedilen işgücü istihdamı antlaşması gereği, orada işçi olarak çalışmak, sanayi üretimine öz emeğiyle katılmak idi. Burada karşılıklı yarar söz konusudur. Planlı bir göç idi bu. Gerçi Almanya bu gidişi hukuken göç, işçileri de göçmen kabul etmiyor, ama neticede insanlar orada aileleriyle birlikte uzun zamandır yaşıyor. Suriyelilerin Türkiye’ye geliş sebebi bundan tamamen farklı. Onlar ülkelerindeki iç savaştan kaçıp can derdiyle sığınmışlardır Türkiye’ye. Herhangi bir antlaşma ya da planlama söz konusu değildir. Bunların her an başka bir yere, mesela Almanya’ya ya da başka bir Avrupa ülkesine gitme ihtimali vardır. Bu yönüyle sözü edilen karşılaştırma isabetli değildir.

Almanya'daki Türkler ile Türkiye'deki Suriyelilerin göç gerekçelerini ve durumlarını belirttikten sonra şunu da ifade edelim ki, savaştan kaçarak bir ülkeye sığınanların oradaki kalıcılığı belirsiz olmakla beraber, bazı durumlarda bunların o ülkede hukuken ve fiilen yerleşerek burayı kendilerine vatan edinmeleri mümkündür. Bunun örnekleri çoktur. Suriyelilerin bir kısmı da Türkiye'de kalıcı olacaktır. Ama Almanya'daki Türkler özgür bir irade ile oraya gitmiş ve Alman toplumunun ekonomik gelişmesine katkıda bulunmuştur, şimdi bunu daha rafine biçimde siyaset ve kültür alanında da yapıyorlar. Alman vatandaşı olan Türklerin de aslında bir ayağı Türkiye'dir, anavatan ile bağlarını koparmak istemiyorlar. Bunun Türkiye'de yönetim ve halk tarafından iyi değerlendirilmesinde fayda var.

Soru 4) 2010 yılında İstanbul'da Türk-Alman Üniversitesi hayata geçirildi. Bu durum esasında Türk Alman eğitim ilişkilerinin zirvesini oluşturmaktadır. Ancak söz konusu bu üniversite kuruluşundan günümüze, idari, mali ve insan kaynakları bakımından ciddi sorunlarla cebelleşmek durumundadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde söz konusu üniversitenin kuruluş amaçlarına hizmet ettiği söylenebilir mi? Şayet etmiyorsa bunu sağlamanın yolu size göre nedir?

Canbolat: Antalya'da 2007 yılında gerçekleşen Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu'nda bu üniversite konusu da gündeme gelmişti. Ben de konuşmamda bir Türk-Alman Üniversitesi için gerekçeler ve amaçlar üzerinde durmuş, öğrenim dilinin Almanca ve Türkçe olması gereken bu üniversitenin bir yandan Almanya'da doğup büyüyen Türk gençlerine yükseköğrenim olanağı sunacağını diğer yandan Türk-Alman ilişkilerinin bilimsel faaliyet marifetiyle geliştirilmesine katkıda bulunacağını bir beklenti anlamında dile getirmiştım. Ne var ki, 2010 yılından beri eğitim-öğretim etkinliğini sürdüren Türk-Alman Üniversitesi, sizin de soruda belirttiğiniz gibi, hâlen içinde bulunduğu idari ve mali güçlükleri aşamamış, kuruluş amacına uygun bir gelişme gösterememiştir. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Bir üniversitenin ondan bekleneni tam anlamıyla yerine getirebilmesinde etkili ve gerekli olan en önemli unsur akademik kapasitedir. Bunu sağlayacak olan ise genel yönetimden ayrılacak mali kaynak ile bunu planlayıp kullanacak olan üniversite yönetimidir. Ne yazık ki sözü edilen dönemde Türkiye ile Almanya arasında siyasi ilişkilerin durgun bir sürece girmesi Türk-Alman Üniversitesi için de iyi olmamıştır. Almanya'nın akademik personel için kısmen mali destekte bulunması yeterli değildir. İstanbul'da devlet üniversitesi statüsünde bir üniversite için akademik kadro oluşturmak, hem de Almanca dilinde, olmuyor, bunun farklı yöntemlerle desteklenmesi gerekirdi. Bu genel bir durum. Ancak şu da var ki, Türkiye'de muhtelif üniversitelerde görev yapan Almanca ekolünden birçok öğretim üyesi bu üniversite için potansiyel değer olarak görülebilecek iken, fiiliyatta böyle bir gelişme pek olmamıştır. Almanca bilmeyen idari ve akademik kadro ile bir Türk-Alman Üniversitesi'nin yaşatılması ne derecede mümkün olur bunu düşünmek lazım. Ama her şeye rağmen böyle bir üniversite uzun vadede genel bilimsel üretimin yanı sıra Türkiye-Almanya ilişkilerinin geleceği için de yararlı olacaktır.

Soru 5) Son olarak malumunuz olduğu üzere Türk-Alman ilişkileri son yıllarda özellikle Türkiye'de daha yoğun bir şekilde akademik çalışmalara (sempozyumlar, çalıştaylar, doktora çalışmaları vb.) konu teşkil etmektedir. Hatta 2019 yılı içinde Hacettepe Üniversitesinde Türk-Alman İlişkileri Araştırma Merkezi kuruldu. Size göre "*Türk-Alman İlişkileri Araştırmaları*"nın mevcut durumu nasıl değerlendirilebilir? Bu durum Türk-Alman ilişkilerinin fiiliyatına nasıl tesir edebilir?

Canbolat: Bunlar önemli gelişmelerdir. Bilimsel araştırma merkezleri, akademik içerikli çalıştaylar, doktora tezleri marifetiyle sorunların tespiti ve çözüm önerileri getirilmesi, geleceğin sağlam temellerde inşa edilmesi anlamına gelir. İşte üniversite de bu anlamda aslî bir görev icra eder. Bunun için üzerinde durduk. Hacettepe Üniversitesi bünyesinde ‘‘Türk-Alman İlişkileri Araştırmaları’’nın oluşturulması tabii ki iyidir, demek ki Türkiye’de böyle bir ihtiyaç ve potansiyel mevcut. Bu türden bilimsel çalışmalarla gerçek zeminde Türkiye’nin uluslararası alanda elini güçlendirecek akademik üretimler yapılabilir. Bunun somut örnekleri vardır. Örneğin Almanya’da bir üniversitede bir Alman araştırmacı tarafından savunulup en iyi derece (summa cum lauda) ile kabul edilen bir doktora teziyle Ermeni soykırımı iddialarının gerçek değil imaj yüklü bir söylem olduğunun bilimsel literatüre kazandırılmış olması, gerçek yani hakikat adına büyük bir başarıdır. Böylesi çalışmaların teşvik edilmesinde fayda var. Bütün bunlar gösteriyor ki, Türkiye’de böylesi bilimsel etkinliklerin daha kurumsallaşmış bir merkezde, örneğin adı Türk-Alman Üniversitesi olan bir bilim merkezinde süreklilik arz eden bir biçimde öğrenciler, akademisyenler ve toplum için faydalı olacak bir yöntemle gerçekleştirilmesi de beklenirdi. Umarız ileride bunlar da hayata geçirilir.